

ПОЛАЦКІ ВЯЛІКІ ПАСАД, археалагічны помнік у г. Полацк на У ад *Полацкага Верхняга замка*, уздоўж р. Зах. Дзвіна. Пл. пасада ў 11 ст. каля 50 га. Забудова пачыналася з 3 ад сцяны *Полацкага вакольнага горада*, з Пн абмежавана рэчышчам Палаты, з Пд – Зах. Дзвіны. Натуральнай мяжой на У з’яўляўся роў. У 11–12 ст. пасад дасягаў лініі паркана 1501 (сучасная вул. Свядлова), з 12 ст. ўключаў у сябе вакольны горад, у пач. 14 ст. – *Полацкае гарадзішча*. На частцы тэр. ў 1563 пабудаваны *Полацкі Ніжні замак*. У 1563–79 не заселены. Адноўлены ў межах паркана пасля 1580.

Даследавалі ў 1959 В.Е.Шламкоў, у 1962–64, 1968 Г.В.Штыхаў, у 1986 Г.М.Сагановіч, у 1987–92, 2000 С.В.Тарасаў, у 1989–92 Н.І.Здановіч, у 2000, 2004, 2007 А.А.Салаўёў, у 2009 М.В.Клімаў і С.Дз.Дзярновіч, у 2000–05, 2007–09 Дз.У.Дук. Культ. пласт 1,5–3 м. Даследавана 5044 м². Найб. значныя раскопкі праведзены на пл. Свабоды: у 1987–88 раскрыта 1100 м², у 2005 – 180 м², у 2009 – 100 м².

На пасадзе пражывала гандл.-рамеснае насельніцтва. Лакалізаваны ювелірныя майстэрні 12 і 17 ст. з багатым асартыментарам прылад працы, паўфабрыкатаў і нарыхтовак. Знойдзены вырабы з косці, бронзы і срэбра. У 2000–03 у двары былога езуцкага калегіума даследаваны рэшткі 2 кастарэзных майстэрняў 13 і 16 ст., у 2007 па вул. Войкава выяўлены рэшткі печы для абпалу плінфы 12 ст. Адкрыты комплексы кавальскіх, камянясечных, гарбарных майстэрняў. На Вял. пасадзе ў 14 ст. згадваецца вул. Багародзіцкая, у 16–18 ст. існавалі вуліцы Падольная, Прабойная (захавалася яе паўн. частка ў межах сучаснай вул. Талстога), Вазнясенская, Вялікая (сучасная Ніжнепакроўская), Невельская (сучасная Войкава), Спаская (сучасны Замкавы праезд), Азарава (сучасная Камуністычная), Ільінская (паўд. частка сучаснага праспекта Ф.Скарыны), Барава, Бацечкава, (паўн. частка сучаснага праспекта Ф.Скарыны)

Сцяпанавы (мелі гасцінцы), Вазнічная, Сабачына, Савіна, Зборавая, Змітрова, Раждзественская і Андронаў завулак. Найб. шчыльная вулічная сетка зафіксавана па накірунку 3–У (ад Верхняга і Ніжняга замкаў у бок паркана). Прастора паміж гэтымі вуліцамі была роўная 2 гар. сядзібам. Вызначана, што пл. гар. сядзібы ва ўсх. частцы Верхняга замка ў 16–18 ст. складала 100–160 м². Такія ж памеры мелі сядзібы 12 ст., калі тэр. была пасадскай. У 16 ст. пл. некаторых з сядзіб на вул. Вялікая дасягала 300 м². На пасадскай тэр. Полацка ў 1553 згадваюцца невял. сядзібы ў 1 прут (прэнт – 4,87 м²) з агародам пры ім у 2 пругты. Сумарная пл. такой сядзібы 58,44 м². На Вял. пасадзе размяшчаліся гар. рынак (з 12 ст. па 1563 у зах. частцы Чорнага ручая, з 1579 – у раёне сучаснай пл. Свабоды) і ратуша (каля 1509–1780). Дзейнічалі праваслаўныя, уніяцкія і каталіцкія храмы, шэраг манастыроў і кляштароў.

Паркан (вастракол з бярвён) узведзены ў 1501, неаднаразова перарабляўся ў 1-й пал. 16 ст. З напольнага боку быў выкапаны роў. Паміж 1552–63 замест вастракола пабудаваны зрубавыя гародні. Пасля Інфлянцкай вайны 1558–82 новы паркан зроблены толькі ў 1638, уяўляў сабой драўляныя клеці каркаснага тыпу. У пач. 18 ст. захавуўся толькі роў былой крапасной сцяны, да 1812 умацаванні не аднаўляліся. Існавалі 4 перавозы цераз Зах. Дзвіну, у т.л. мост на драўляных пантонах.

Літ.: Тарасаў С.В. Полацк IX–XVII стст.: гісторыя і тапаграфія. Мінск, 1998; Яго ж. Сядзіба полацкіх ювеліраў XII–XIII стст. // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы IV Міжнар. навуц. канф. Полацк, 2003; Дук Дз.У. Выратавальныя археалагічныя раскопкі на тэрыторыі Вялікага пасада Полацка ў 2005 годзе // *Вестн. Полоцкого гос. ун-та. Сер. А. Гуманит. науки.* 2007. № 1; Яго ж. Полацк XVI–XVIII стагоддзяў: нарысы тапаграфіі, гісторыі матэрыяльнай культуры і арганізацыі жыццёвай прасторы насельніцтва беларускага горада. Наваполацк, 2007; Яго ж. Полацкая касцярэзная майстэрня XV – першай паловы XVI стст. // *AAA.* 2007. Вып. 2; Яго ж. Полацк і палачане (IX–XVIII стст.). Наваполацк, 2010. *Дз.У.Дук.*